

ABDÜLHAK HÂMİD'İN ŞİİRİNDE
ÖLÜM TEFEKKÜRÜ VE METAFİZİK TASAVVURLAR

Prof. Dr. Kemal EROL

© Copyright 2022

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-625-8299-39-7

Kitap Adı

Abdülhak Hâmid'in Şiirinde Ölüm Tefekkürü ve Metafizik Tasavvurlar

Yazar

Prof. Dr. Kemal EROL

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Bisac Code

LIT014000

DOI

10.37609/akya.2043

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Şimdiye kadar müstakil bir tedkike konu olmayan Abdülhak Hâmid'de -bütün şiirlerini kapsayan -ölüm meselesini, Tanzimat'tan sonraki Türk şiirinde oluşan temlerin değişmesi bakımından taşıdığı önemi de göz önünde bulundurarak ele aldık. Ömer Faruk Akün'ün konu ile ilgili yapmış olduğu ilk çalışma, Abdülhak Hâmid'in şiirlerinde "Makber"e kadarki kısmı kapsar.

Bu çalışma, daha önce *Abdülhak Hâmid'in Şiirlerinde Ölüm Teması* (1998) adıyla hazırladığımız YL tezinden ana beslenme kaynaklarından biri olarak yararlanılmış ve pek çok yeni bilgi, belge ve verilerle zenginleştirilerek teşekkül etmiş bir araştırma- inceleme eseridir. Eser, her şeyden önce Abdülhak Hâmid'in bilinen bütün şiirlerinde bir muhteva incelemesi olmak gayesini taşır. Şiir kitaplarının dışında, şairin piyeslerinde bir dramatik aksiyon olarak yer alan ölümler ve cinayetlerle olay kahramanlarının ağzından verilen, hayata ve ölüme bakış açılarını yansıtan manzum ifadelerden de ayrıca faydalanılmıştır.

Çalışmamızda ölüm temini, Hâmid'in ilk şiirlerinden itibaren mümkün olduğu kadar kronolojik bir seyir içinde ilgili konu başlıklarına göre takip etmeye çalıştık ancak şairin şiirlerinden birçoğunun yazıldığı tarihlerin belli olmaması ya da farklı kaynaklarda verilen tarihlerin birbirini tutmaması, işimizi zorlaştırmıştır.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e gelinceye kadar gördüğü üç farklı dönemin zorlu koşullarında kazandığı tecrübe ile Hâmid, 1852-

1937 yılları arasındaki bir asra kol atan hayatı boyunca yaratılışın ve ölümün sırlarını çözmeye çalışır. Hayat gibi ölüm de beşerî ve evrensel bir gerçektir. Ölüm vakasıyla karşılaşan ilk insan ile çağımız insanı arasında ölüm gerçeği karşısında korkma, ürperme ve acı hissetme konusunda önemli bir farkın olduğundan söz etmek güçtür. İlk insandan günümüz insanına kadar ölümün ve berzah âleminin sırrına kimse vakıf olamamıştır. Aslında Hâmid'in mustarip olduğu nokta da budur. Bu çerçevede çalışmamızın merkeze aldığı temel araştırma hedefi, Abdülhak Hâmid Tarhan'ın varlık, evren, insan, hilkat, ölüm ve ölüm ötesi âlemlerle ilgili felsefi tefekkürünü belirlemek; felsefi mülâhazalarının şiire yansıyan yönlerini değerlendirmektir.

Ölüm karşısında büyük ıstırap duyan ve bunu adıyla beraber ebedileştiren, edebiyat tarihimizde az rastlanılan bir övgü yarışının muhatabı olmuş Hâmid'in ağır bir dille yazılı manzum eserlerini, incelemek, tahlil etmek ve bu eserler hakkında isabetli fikirler yürütmek pek de kolay değildir. Nitekim hatıratında geçen, “Hele yazdığım şeylerin bazısı o kadar benim değildir ki, manalarını kendim de anlayamam” sözü, Hâmid'i evvelki nesillerin dahi bütünüyle anladığını söylemenin güç olduğunu gösterir. Divân şiirinin Tanzimat'ın birinci kuşak şairlerinde de devam eden biçim ve muhteva kurallarını yıkmak yolunda bir bakıma ihtilalci olan Hâmid'in üslubunu ve onun vokabülerinde geçen ifade unsurlarını eksiksiz olarak açıklamak da mümkün olmayabilir. Araştırmaya dayanan tematik çalışmaların çoğunda olduğu gibi bu çalışmanın da dikkatten kaçmış bazı eksiklikleri mutlaka vardır. Eseri bir bütün olarak okuyucunun hoşgörüsüne sunarken, bilhassa Yeni Türk Edebiyatı sahasında araştırma yapacak bilim çevrelerinin daha çok yararlanabileceğini umuyorum.

Prof. Dr. Kemal EROL

2022

İÇİNDEKİLER

Giriş	1
-------------	---

BÖLÜM 1

ABDÜLHAK HÂMİD VE FELSEFİ TEFEKKÜRÜ	5
1.1. Abdülhak Hâmid (1852-1937)	5
1.2. Hâmid'in Felsefî Tefekkürünün Kaynakları	10
1.3. Felsefî Problemleri	17
1.4. Ölümün Etkisinde Hayat Felsefesi	28

BÖLÜM 2

HÂMİD'DE ÖLÜMÜN METAFİZİK TASAVVURU	39
2.1. Metafizik Bir Tema Olarak Ölüm	39
2.2. Ölüm Vakasının Sırrı	41
2.3. Ölüm ve Ötesi Âlem	51
2.4. Hâmid'de Yokluk Endişesi	58
2.5. Hâmid'in Ölümü İdrak Etme Çabası	68
2.6. Ölmek Yok Olmak mıdır?	73

BÖLÜM 3

ÖLÜM TEFEKKÜRÜ VE MEZAR TASAVVURU	85
3.1. Ölüm Tefekkürü	85
3.2. Mezar Tahayyülü	90
3.3. Mezarı Temaşa	100
3.4. Çaresizlik Duygusu	115
3.5. Agnostisizm	120
3.6. Hayret, Feryat ve Sükût	130

BÖLÜM 4

İSYAN VE YAKARIŞ	151
4.1. Hâmid'in Eşlerinin Ölümü ve "Makber" Şiiri	151
4.2. Ölüm Karşısında İsyân Duygusu	162
4.3. Tanrı İnancı ve Teslimiyet	174
SONUÇ	190
KAYNAKLAR	195

KAYNAKLAR

- Akıncı, Gündüz (1954). *Abdülhak Hâmid Tarhan*’ Eserleri ve Sanatı, TDK Y. Ankara.
- Akün, Ömer Faruk (1959). *Makber’den Once Abdülhak Hâmid’de Ölüm Temi*, (Basılmamış Doç. Tezi) İ.Ü. Edebiyat Fak. Genel Kitaplığı, N0 THT.6.
- Akün, Ömer Faruk (2012). “Abdülhak Hâmid’in Basılı Eserleri Hakkında Yeni Bilgiler,” *İ.Ü.Ed. Fak. Türk Dili Dergisi*, 15 (0) , 107-159.
- Akyüz, Kenan (1970). *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, Doğu Matbaacılık, Ankara.
- Akyüz, Kenan (1970). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (860-1923)*, 3.b, AÜ Y. Ankara.
- Banarlı, Nihat Sami, (1971). “Abdülhak Hâmid Tarhan” Resimli Türk Ed. Tarihi, İstanbul.
- Bezirci Asım (1983). *Abdülhak Hâmid*, Bilpay Yayınları İstanbul.
- Bilgegil, Kaya (1979). *Abdülhak Hâmid’in Şiirlerinde Ledüni Meselelerden Allah*, AÜ İlahiyat Fak. Y. Ankara.
- Bolay, S. Hayri (1990). *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Akçağ Y. Ankara.
- Bölükbaşı, Rıza (1984). *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefiyesi*, (Haz: Dr.Abdullah Uçman) İstanbul Ün. Ed. Fak. Y. İstanbul.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1953). *Abdülhak Hâmid, Tarhan, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Varlık Yayınları*, İstanbul.
- Durmuşoğlu, Kadriye; Ataman, Kemal (2018). “Kutsaldan Sekülere: Değişen Ölüm Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1): 123-149.
- Enginün, İnci (1979). *Abdülhak Hâmid’in Bütün Şiirleri 1, Sahra / Divaneliklerim / Bunlar O’dur*, Dergâh Y., İstanbul.
- Enginün, İnci (1982). *Abdülhak Hâmid Tarhan, Bütün Şiirleri 2, Makber / Olı Hacle, Bâlâdan Bir Ses*, Dergâh Y. İstanbul.
- Enginün, İnci (1982). *Abdülhak Hâmid Tarhan, Bütün Şiirleri 3, Hep Yahut Hiç*, Dergâh Y. , İstanbul.
- Enginün, İnci (1991). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, C.2, Dergâh Y. İstanbul.
- Erol, Kemal (2005). *Abdülhak Hâmid’in Eserlerinde Ölüm Tefekkürü ve Mezar Tasavvuru*, *Milli Eğitim, Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 168, s.18-21.
- Erol, Kemal (2010). *Modern Türk Şiirinde Aşk Ölüm İntihar*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- Friedrich Nietzsche, (2011). *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Panama Yayınları, Ankara.
- Gökçe, Cüneyt (1992) "Bezah" , *İslâm Ansiklopedisi*, C.5, s.525, TDV Yay. İstanbul.
- İbni Sina ((1983). *Ölüm Korkusundan Kurtuluş*, (Çev. M. Hazmi Tura), KTB Yay, Ankara.
- Kabaklı, Ahmet (1994). *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyat Vakfı Y. İstanbul.
- Kaplan, Mehmet (1976). "Garam'daki İçtimai ve Felsefi Fikirler", "Tabiat Karşısında Abdülhak Hâmid I .2." "Hâmid ve Annesi", Türk Ed. Uzerine Araştırmalar İstanbul.
- Kaplan, Mehmet (1949). Tabiat Karşısında Abdülhak Hâmid II, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, s.3-4.
- Kaplan, Mehmet (1984). *Şiir Tahlilleri 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet; Emil, Birol; Enginün, İnci (1982). *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul Ed. Fak. Y., C.4, İstanbul.
- Karaalioglu, Seyit Kemal (1982). *Tanzimattan Cumhuriyete Türk Edebiyatı Tarihi*, İnkılap ve Aka Y., İstanbul.
- Kerman, Zeynep (1992). Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Uzerine Makaleler, Dergâh Y., İstanbul.
- Kılıç, Recep (1992). *Ahlakın Dini Temeli*, TDV Yay., Ankara.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1968). *Çile*, BDY, İstanbul.
- Kocakaplan, İsa (1987). "İnci Enginün ile Şair-i Azâm'a Dair Sohbet", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Mayıs, 1987, sh.45.
- Koç, Turan (2005). "Necip Fazıl'a Göre Felsefi Tefekkür ve Tasavvuf", *HECE Aylık Edebiyat Dergisi*, Yıl:9, Sayı: 97, S.23-28.
- Kolcu, Ali İhsan (2004). *Tanzimat Edebiyatı I- Şiir*, Salkımsöğü Yay., Erzurum.
- Okay, M. Orhan (1971). *Abdülhak Hâmid'in Romantizmi*, Erzurum.
- Okay, Orhan (2005). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Parlatır, İsmail; (1992). "19.Yüzyıl Yeni Türk şiiri", *Türk Dili Dergisi*, "Türk Şiiri Özel Sayısı 4", Türk Dil Kurumu Y., Ankara.
- Pekin, Nermin Suner (1987). "Abdülhak Hâmid Tarhan", *Türk Edebiyatı Dergisi*, İstanbul.
- Razi, Ebu Bekir (2004). *Ruh Sağlığı*, (çev. Hüseyin Karaman), İz Yay. İstanbul.
- Süphandağı, İsmail (1997). *Abdülhak Hâmid'in Piyeslerinde Fikir Motifleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Y.Y.Ü. Sosyal Bil., Ens., Van.
- Şehsuvaroğlu, Haluk (1937). "Hâmid", *Yücel Aylık Kültür Mecmuası*, C. 4, 123-127.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1985). *19.Asır Türk Ed.Tarihi*, Çağlayan Y., İstanbul.

- Tarhan, Abdülhak Hâmid (1933). *Garam*, Milli Kütüphane, 1955/A.399, İstanbul.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid (1975). *Tarık*, (Haz: İnci Enginün) KB Y., İstanbul.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid (1969). “Edebiyat Üzerine Makaleler”, İstanbul.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid (1994). *Abdülhak Hâmid’in Hatıraları* (Haz:İnci Enginün), DergahYay.,İ.b., İstanbul.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid (1995). *Abdülhak Hâmid’in Mektupları*, (Haz: İnci Enginün), DergahYay. İstanbul.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid, (1298/1881). “Mersiye”, *Hafta*, nr. 10, 26 Zilkade 1298 [20 Ekim 1881], s. 157-159).
- Ulutürk, veli (1993). *Fizilâlel--Kur’anda Kıyâmet ve Ahiret*, (Haz: Ahmet Faik Uysal), A. Y., Konya.
- Yücel, Hasan Ali (1937). “Abdülhak Hâmid’in Hayatı”, *Ülkü*, Y. İstanbul.